

Поява західної зірки НАТО. То як все відбувалось?

Підписання президентом США Гарі Труменом Атлантичного пакту, 24 серпня 1949 року (Фото: АР)

74 роки тому дванадцять держав Європи й Америки створили НАТО як засіб захисту від комуністичної загрози

«Ми вас боїмося» — таку коротку фразу кинув на адресу радянської делегації бельгійський соціаліст **Поль-Анрі Спаак** у січні 1946 року, коли його обрали головою першої сесії Генасамблеї ООН. І почуття страху щодо СРСР не покидало західних європейців ще довго, поки в кінці 1980-х у Союзі не почалася перебудова.

Одразу після Другої світової війни Кремль почав освоювати звільнені Червоною армією країни Східної Європи, призначаючи в їх керівництво своїх ставлеників і вводячи там свої принципи економіки. У лютому 1948-го в Чехословаччині стався

Комуністичний заколот у лютому 1948 року, Прага, Староміська площа

А навесні того ж року радянський військовий контингент почав блокувати в Берліні окупаційні зони колишніх союзників.

На хвилі цих подій держави Західної Європи й уклали союз, що став їхньою протиотрутою від радянської загрози — **Північноатлантичний альянс, або НАТО**. Відповідний договір підписали **4 квітня 1949 року**. У військовий блок вступили США, Велика Британія, Канада, три держави Бенілюксу, а також Франція, Італія, Данія, Ісландія, Норвегія і Португалія. Через п'ять років до Альянсу попросився і Радянський Союз, але отримав однозначну відмову.

Британський генерал **Гастінгс Ісмей**, перший голова цієї організації, у книзі про стартове п'ятиліття існування Альянсу пояснював причини посилення Союзу, через що і виникла необхідність створити НАТО: *«Поразка двох великих військових і промислових країн — Німеччини і Японії - залишила величезний вакуум сили на заході і сході для Радянського Союзу. Історія найближчого післявоєнного періоду багато в чому пов'язана*

з тим, як Кремль використовував силу Червоної армії та світового комунізму для проведення експансивної політики».

Робочі закріплюють символ НАТО в конференц-залі його другої штаб-квартири в Парижі, листопад 1953 року.
Перший офіс Альянсу був у Лондоні. З 1967-го НАТО керується з Брюсселя / Фото: НАТО

Страх після перемоги

12 травня 1945 року, через чотири дні після капітуляції Німеччини, що супроводжувалася гарячим братанням радянських солдатів із західними союзниками, британський прем'єр **Вінстон Черчилль** надіслав американському президентові **Гаррі Трумену** телеграму: *«Я глибоко стурбований ситуацією в Європі. Я бачу, що половина американських ВПС у Європі вже почала переходити на територію Тихоокеанського театру. Наші війська також зазнають помітного скорочення. Канадська армія неодмінно піде. Французи слабкі».*

Конференція в Ялті, 1945 рік

Також
Черчилль
висловлював
тривогу через
хибне тлумачення
росіянами
домовленостей,
досягнутих
на конференції
в Ялті в лютому
1945-го. *«Їхнє*

ставлення до Польщі, їхній переважний вплив на Балканах, за винятком Греції, вони створюють труднощі у Відні. Якою буде позиція через рік або два, коли англійські та американські армії розтануть, а Росія може зберегти 200–300 дивізій на дійсній службі?» — риторично запитував прем'єр.

Побоювання Черчилля виправдалися вже через рік після надісланої Трумену телеграми. До моменту перемоги над Німеччиною американський військовий контингент складався із 3,1 млн солдатів і за рік скоротився майже вдсятеро. За той же період британські сили також танули — з 1,32 млн бійців у строю

залишилося 488 тис. А всі 299 тис. канадських солдатів повернулися з Європи додому.

Москва ж продовжувала гнути свою лінію, закріплюючись у Європі. *«Сумлінність західних держав і їхні щирі зусилля щодо співпраці з радянською Росією були марні»*, — писав Ісмей.

Радянські дипломати Андрій Вишинський (у центрі ліворуч) і Олександр Боголюбов під час третьої генеральної асамблеї ООН у Парижі, яка ухвалить Загальну декларацію прав людини, вересень 1948 року / Фото: AP

Марні зусилля

На початку березня 1947-го в Москві відкрилася конференція міністрів закордонних справ країн — союзників з антигітлерівської коаліції. Вирішували питання про подальшу

долю Німеччини. Міністри прозасідали до кінця квітня. А їхні заступники залишилися у радянській столиці ще на півтора місяця. І марно. Західні союзники схилилися до єдиної Німеччини. Радянське керівництво бачило на чолі своєї зони окупації Німеччини винятково лідерів Соціалістичної єдиної партії (СЄПН) **Вільгельма Піка й Отто Гротеволья**. І цей статус за ними Москва закріпить через рік.

До того ж представники Кремля почали вимагати від Туреччини спільного контролю над протоками Босфор і Дарданелли. Щодо цього питання трохи пізніше свою позицію продемонструють США, відрядивши приголомшливу військово-морську армаду в східне Середземномор'я, до турецьких берегів.

Настільки ж провальною виявилася і наступна така зустріч міністрів у травні-червні 1949-го у Парижі. Там знову постало питання про єдність Німеччини. СРСР наполягав на своєму варіанті цієї «єдності»: щоб контрольований англо-американською адміністрацією захід країни приєднався до східної, радянської її частини. Західні ж дипломати пропонували, щоб усі німці жили за конституцією, ухваленою після війни в західнонімецькому Бонні.

Мапа поділу Німеччини протягом 1945–1949

Після цієї безрезультатної зустрічі в газеті *Правда* — головному рупорі керівної в СРСР комуністичної партії - вийшов звіт глави радянського МЗС **Андрія Вишинського**. Матеріал подавали як інтерв'ю, але питання в ньому були риторичні - від самого дипломата.

«Три західні уряди (США, Велика Британія, Франція) не придумали в цьому випадку нічого кращого, як запропонувати, щоб східна зона Німеччини просто приєдналася до так званої Боннської

конституції і підкорилася диктату трьох західних урядів, які повністю розв'язують собі руки у вирішенні будь-яких питань, що стосуються Німеччини», — розповідав самому собі і всьому радянському народові Вишинський.

Дороге задоволення

Через місяць після виходу інтерв'ю Вишинського, а саме 25 липня 1949 року, американський Сенат — верхня палата парламенту — затвердив створення НАТО. А через чотири дні президент Трумен передав до Конгресу (нижньої палати) запит про виділення на перший рік роботи Альянсу **\$1,45 млрд**, дві третини яких призначалися для європейських членів організації. Цим і визначилося майбутнє лідерство США в НАТО.

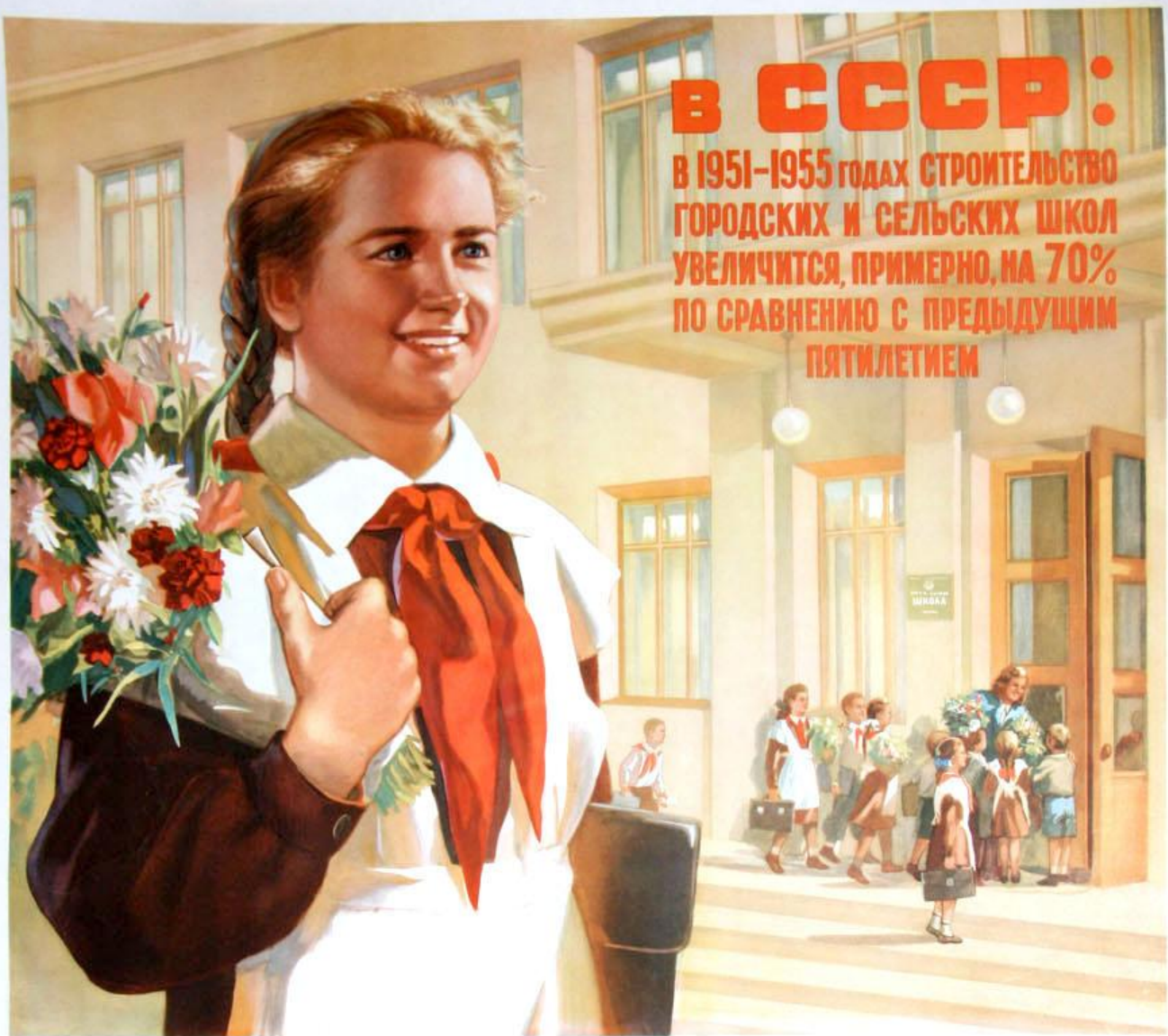
Американський історик **Стівен Ріарден** повідомляє, що опозиція тоді розкритикувала адміністрацію Трумена і заблокувала законопроект. Деякі противники цієї ідеї згадали

першу половину XIX століття, коли п'ятий президент США **Джеймс Монро** висунув доктрину невтручання в європейські війни. У Сенаті і Конгресі зазвучала теза і про те, що Штатам варто вибирати: брати участь або в ООН, або в НАТО.

Але на початку жовтня прихильники Трумена взяли гору, і президент підписав закон про виділення величезної суми на організацію Альянсу.

Президент США Гаррі Трумен в Овальному кабінеті Білого дому підписує декларацію про набуття чинності Атлантичного пакту, що об'єднує 12 країн Північної Америки й Західної Європи у спільний оборонний альянс. Присутні послы всіх країн-учасниць, 24 серпня 1949 року / Фото: AP

Плакат К. Иванова та В. Бріскіна «наочно» пояснював, як ідуть справи зі школами у СРСР і США, 1953 рік/ фото DR

Масова атака

У Радянському Союзі створення НАТО викликало справжню істеріку. Договір ще не був підписаний, коли Трумен опублікував його текст.

А потім кремлівське керівництво оприлюднило свій меморандум. *«Північноатлантичний договір призначений для залякування держав, які не погоджуються підкорятися диктату англо-американського угруповання держав, що претендують на світове панування, — стверджувалося в документі. — Хоча таку неспроможність претензій знову підтвердила Друга світова війна, що закінчилася розгромом фашистської Німеччини, яка теж претендувала на світове панування».*

Найбільше радянський уряд обурило п'ята стаття статуту НАТО. Відповідно до неї, якщо стосовно одного з членів Альянсу відбувається військова агресія, всі учасники договору зобов'язуються надати допомогу. У Москві вважали, що це суперечить статуту ООН. Навіть деякі депутати американського Конгресу поділяли цю думку. Але офіційний Вашингтон заявив, що Альянс — це регіональне військово

об'єднання, метою якого є винятково самооборона. А це статут ООН якраз і дозволяв.

6 квітня, через два дні після підписання договору лідерами 12 країн — учасниць НАТО, у Правді вийшла стаття завідувача відділу преси МЗС СРСР Георгія Францева. *«Ідеологи американських монополістів і їхні правосоціалістичні лакеї з усією силою обвалюються на поняття національного суверенітету і національної незалежності, — писав чиновник. — Вони нехтують цим поняттям як застарілим, вимагають викинути його у сміттєвий ящик історії, тому що народи нібито повинні відмовитися від своїх національних інтересів і традицій, зрадивши свою національну гідність».*

До бою взялися радянські сатирики та інші представники творчої інтелігенції Союзу. Так, український журнал *Перець* у березневому номері помістив епіграму якогось Віталія Яроша: *«Північно-Атлантичний пакт?/Так це ж не пакт, а копія/Того, що знали ми колись/Під назвою такою: Вісь/Рим, Берлін і Токіо».*

У вересні 1949-го співробітники відділу пропаганди ЦК склали доповідну записку на ім'я головного ідеолога країни **Михайла Суслова** про п'єсу Анатолія Сурова *«Біснуватий галантерейник»*. Драматург був типовою бездарністю, і його не раз звинувачували у придбанні текстів у письменників, яких з якихось причин не друкували.

Іменитим столичним театрам вдалося відхреститися від п'єси (її поставили лише в Центральному театрі транспорту), оскільки сюжет твору був божевільним.

У невеликому американському містечку живе прикажчик галантерейної крамниці Чарлі Марчел. Він відрізняється тим біснуватим характером і великою зовнішньою схожістю з Гітлером. Місцевий політичний ділок, видавець газети і ватажок гангстерів у пошуках сенсаційної реклами Північноатлантичного пакту вирішує видати Чарлі за нібито знайденого Гітлера. Героя виряджають у фашистську форму, дають йому уроки німецької мови, знаходять авантюристку для виконання ролі дружини фюрера — Єви Браун, розшукують натирача імперської канцелярії, який повинен пізнати цю пару. Спішно готується книга Гітлера «Продовження Майн кампф», яка повинна відповісти на запитання, чому Гітлер за атлантичний пакт, дати поради щодо боротьби з Росією.

Автор доповідної записки Володимир Кружков так відгукнувся про твір Сурова: *«З огляду на те, що п'єса товариша Сурова є першою спробою створити політичний памфлет на антиамериканську тему, вважали б за необхідне доручити Секретаріату Союзу радянських письменників обговорити цю п'єсу і після цього вирішити питання про можливість її постановки в театрах країни або про необхідне доопрацювання».*

Незабаром п'єсу видали окремою книгою і зобов'язали провінційні театри додати її до своїх репертуарів.

Альянс без зайвого

На початку березня 1953 року помер **Сталін**. Якраз у цей час президентом США став **Дуайт Ейзенгавер**, який командував американськими військами в Європі під час Другої світової війни. Він спробував припинити холодну війну і через дипломатичні канали питав головного тодішнього комуніста Союзу **Микиту Хрущова**, чи готова Москва до цього.

У Кремлі питання витлумачили по-своєму і 1 квітня 1954-го надіслали до Вашингтона заявку на вступ до НАТО. До того ж

не одну, а відразу три — від усього СРСР, а також від України і Білорусі. Раніше вони стали членами ООН як країни, що найбільше постраждали від війни. *«Радянський уряд висловлює готовність розглянути спільно із зацікавленими урядами питання про участь СРСР у Північноатлантичному договорі»*, — було зазначено в ноті.

Однак американський президент не мав повноважень вирішувати такі питання. А керівництво Альянсу, знаючи, що Кремль охочий до чужих земель, вирішило, що така співпраця неможлива. Керівником НАТО тоді був британський генерал **Ісмей**, який був упевнений: *«Росіян потрібно тримати подалі, американців у себе вдома, а німців — під ногами»*.

Сьогодні членами НАТО є 30 держав, зокрема три колишні республіки Радянського Союзу.

Рекомендована література:

Активне залучення, сучасна оборона. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів організації Північноатлантичного договору, прийнята главами держав та урядів у Ліссабоні 19 листопада 2010 року. – Брюсель. – 2010. – 40 с.

Короп М. Співробітництво з НАТО: правові аспекти. *Юридичний вісник України*. – 2003. - № 42. – с. 7.

Поява західної зірки. Як 72 роки тому дванадцять країн Європи та Америки створили НАТО. - <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/4-kvitnya-72-roki-nato-istoriya-formuvannya-alyansu-stvorenogo-dlya-zahistu-vid-zagrozi-srsr-50021101.html>.

Савчук К.О. Міжнародно-правова характеристика операцій НАТО з колективної оборони, організованих на підставі ст. 5 Північноатлантичного договору. – *Держава і право*. – 2019. – Вип. 85. – с. 177-190.

Стойко О.М. Особливості вступу до НАТО постконфліктних держав. – *Держава і право*. – 2019. – Вип. 85. – с. 289-302.

Що таке НАТО? Знайомство з Трансатлантичним альянсом. – Брюссель. – 2010. – 47 с.